MAARİFCİ EĞİTİMCİLERİN SOSYAL DÜŞÜNCE YAPISINA SİYASİ BAKIŞLARI

Pedagogue's social, ideological and political views.

Kamal CAMALOV

Doç. Dr. Nahçıvan Devlet Üniversitesi
Pedagoji Bölümü
kamal.camalov@gmail.com

Öz

Makalede, kitlelerin maariflendirilmesinde Molla Nasreddincilerin, hem siyasi-içtimai, hem de bilimsel olarak, büyük yardım etmesi, yani idrak ve pedagojik öneme malik olması meselelerinin karakteristik özellikleri inceleniyor. Eğitimde, Molla Nasreddinci yazarlar yazılarında, araştırmalar neticesinde ortaya çıkan veriler ışığında, devlet çalışmalarının, hukuk, sanat, edebiyat, siyaset, hatta diplomasinin riyakar devlet başkanlarının ve şariat hükümlerinin etkisinden altında bulunmaktaydı. Ayrıca makalede, Molla Nasreddinci maarifcilerin, komşu Türkiye ve İran'da hürriyetin, Sultan Abdülhamit, Muhammatali Şah ve başkaları tarafından engellenmesi aydınlatılmaya çalışılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Maarifciler, "Molla Nasreddin" Dergisi, Sosyal, Fikri-Siyasi Bakışlar, Hürriyet

Abstract

In this study characteristic features of the followers of Molla Nasreddin who contributed greatly both socio-politically and scientifically for the education of the masses are examined. In education, the writers who followed Molla Nasreddin in their writing were under the pressure of dishonest administrators of the state of the state studie, law, art, literature, policy and even the diplomacy. Besides it was analysed how the educationists who followed Molla Nasreddin were restrained by by Sultan Abdulhamid, Mammadali Shah and others in Turkey and Iran.

Keywords: Educators, "Molla Nasreddin" Magazine, Social, Ideological and Political Views, Freedom

Kitlelerin eğitimi, hem siyasi-sosyal, hem de bilimsel olarak, idrak ve pedagojik öneme sahiptir. Bu durum, Molla Nasreddin Dergisi etrafında toplanmış halkçıların karakteristik özelliklerinden biridir. Molla Nasreddinciler olarak bilinen, Celil Memmedguluzade, Ömer Faik Nemanzade, Mirze Elekber Sabir, Elikulu Gemküsar, Kurbaneli Şerifzade, Salman Mümtaz, Yusif Vezir Çemenezeminli, Ali Nazmi, Ebdürrehimbey

Hagverdiyev, Memmed Said Ordubadi, vb., kişisel düşünceleri, sosyal gelişimin seviyesi ile örtüşen gerçekçi ve aynı özelliklere sahiptirler. Bu yazar ve düşünürlerin eserlerinde, problemler ve kavramlar bu noktayı nazarla, aynı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Molla Nasreddinciler, devlet politikasının belirlenmesinde, hukuk, sanat, edebiyat, siyaset, hatta diploması gerçeğe aykırı şeriat hükümlerinin etkisinden özgür değildi. Konu hakkında, Mirze Celil: " Bazı zamanlar bizden bazıları sordular, neden politikadan, meclisten (dumadan), hukuktan, hürriyet ve müsavattan çok bahsetmiyorsunuz? Ama bizden bunu soran ağalardan, beklentimiz bize cevap versinler görelim, mümkünmüdür, vebanı durdurmak için kır üç koyun kesen bir topluma, bir cahil serserini kendine haşa, Allah bilen bir topluluğa hep meclisten (dumadan) ve siyasetten bahsetmek? Biz öyle inanıyoruz ki, hayal, fikir ve inanç düzelmese, fiil asla düzelmez; o sebeptendir ki ikinciler, birincilere tabidir"¹.

Yani siyasi hayatın güncel meseleleri ile birlikte müslüman hayatının diğer mühim meseleleri de ekonomi, tüketici, kültür, ahlak, tıp vesair ile de muntazam ilgilenmek Molla Nasreddincilerin alaka gösterdiği esas amaçlarından biri olmuştur. Toplumda, sanatsal fikirle, sosyal ve bilimsel düşünme, felsefe ile dinin, canlı gözetimi, gerçek varlığa dayalı hayalin, tarihle etnoğrafyanın, etik ile pedagojinin vesairenin organik sentezi olmalı, olaylara ve toplumsal gelişmelere bu bakış açısı ile bakılmalıdır.

Bilindiği gibi, XIX. yüzyılın Avrupa’da ortaya çıkan fikir akımları, XX yüzyılın başlarında Avrupa ülkelerinde yeni ve çağ’a uygun bilim ve eğitim kurumlarının yaratılmasına çalışmaktaydılar. Azerbaycan’da ise bilimin ve eğitimin atalet ve duraklaması maarifciler grubunu oluşturanlara karşı (Mehemmedağa Şahtahtlı, Firidunbey Köçerli, Hüseyin Minasazov, Celal Ünsizade, Elibey Hüseyinzade vb.) büyük tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Konu ile alakalı olarak ortaya çıkan tepkiler: "İlahi, bizim milletin marifet baharı ne zaman olacak? Bilim çiçeklerimiz ne zaman açılacak? Her zaman bile gözü bağlı, dilsizmi kalacağız? Bu ne haldir ki, düşmüşüz? Bu ne yüküdür ki, biz çekiyoruz? Daha ne zamana kadar bu cehalet boyunduruğundan kurtulamayacağız? Çünkü biz de insanız"², diyerek feryat edenlerden biri de maarifci-eğitimci Mehemmedağa Şahtaxtlı idi.

Mehemmedağa Şahtahtlı ve fikir arkadaşları halka hizmet etmeyi,

1 "Molla Nasreddin" dergisi. 1907, №36.

2 ŞAHTAHTILI, M. 2006: *Seçilmiş Eserleri* (Toplayanı, tertip edeni ve ön sözün yazarı akademik İsa Habibbeyli). Bakü, "Çaşıoğlu", s. 70.

maarif ve medeniyeti halk arasında yaymayı öncelikli görev olarak kabul ediyorlardı. Bu görevlerini yerine getirirken, çarlık yönetiminin sıkı sansürü ve ciddi kontrolü altında bulunmaktaydı. Sadece Tiflis'te değil, aynı şekilde tüm Beyaz Rusya'da durum gerginleşmiş, gerici güçler hayli güçlenmişti. Bu süreçte doğruları dile getirenleri, ölüm, sürgün ve zindan bekliyordu. Sansür çarizmin menfur siyasetine uygun hareket ediyor, olağan günlük taleblere bile izin vermiyordu; küçük bir şüpheye neden olan gazete hemen kapatılıyordu. Dönemin şartları, gazetelerin kadar zor, karışık koşullarda yayımlanmasının etkilerini Mirze Celil'in hatıralarından daha iyi görmek mümkündür. Mirze Celil: "Şarki-Rus" gazetesinin yayın amacını açıklamak gerekirse, şöyle söyleyebilirim ki, malum bir şeydir ki, o asırda ve o koşullar içinde hiçbir şahsın cüreti olamazdı ki, kalemi ile özgür olsun ve asrın hükümetinin istibdadı ile mücadele etsin yahud dikkatlice de olmuş olsa, hükümete muhalefet edebilsin. ...Mehemmedağa ve onun gibi düşünen biz yardımcılarının, amacı ve fikri müslüman topluluğunu maarif ve medeniyete kavuşturmak ve onun bir hissesi haline getirmekten başka bir şey değildi. Dini tutuculuk hususunda laf söylemek mümkün bile değildi. Hatta belirtmek gerekir ki, müslüman kadınlara bilgi ve tahsilin önemi hakkında, Mehmedağa tarafından gazetede yazılmış bir makalede, "kadın özgürlüğü" hakkında bahsedince, müslümanlar arasında etkili oldu. Siyasi meselelere gelince, siyasi meseleler, bu konuda dilsiz olayım: O dönemin sansürünün talebi o kadar sert, ağır idi ki, siyaset ne kelime, siyasetin korkusundan "s" harfini yazmağa cüret edemezdik ..."³, diyerek, dönemin şartlarının zorluğuna değinmektedir.

Tüm bunlara rağmen, XX. yüzyılın başlarında halkın, bilime, maarife olan ilgisinde bir canlanma görülmekteydi. Basın organlarının sayısı durmadan artmakta olup okuyucular yeni yeni eserler bekliyorlardı. Böyle bir dönemde, yeni fikirleri halka zamanında yetiştirmek önemliydi. Bunun için de küçük hacimli eserlere ihtiyaç artmıştı. Bununla beraber bu eserler, günün ihtiyacı doğrultusunda meydana getirildiği için bazen satirik şiir, felyeton veya halkçı özellikler taşımaktaydı. Bu fikir çalışmalarına da Molla Nasreddinciler öncülük ediyorlardı.

"Hakikat" gazetesinin editörü Üzeyir Hacıbeyov, "Halimize Dair" başlıklı makalesinde, "... Hakiki devrim yapmak için gerçek ulusal mücahitler gerekir. Hakiki devrim ne kadar söylenirse büyük bir emir olur. Bu büyük emri yerine getirmek için de büyük, yani amaç ve efkarı yüksek olan kişilerin ortaya çıkması icab eder. ... Fakat bizim içimizde gerçek

3 MEMMEDGULUZADE, C. 2004: *Eserleri*. Dört cilt. IV c. Bakü, "Önder neşriyyatı", s. 80.

rehberler var mı? Evet var, istenilirse bulunur"⁴, diye yazmaktadır. Ü. Hacıbeyov'un deyimiyle amal ve efkârı yüce olan insanlar olan Hesenbey Zerdabi, Mehmedağa Şaxtahtlı, Ehmedbey Ağayev, Celil Memmedguluzade, Elibey Hüseyinzade, Memmet Emin Resulzade, Ömer Faik Nemanzade, E.Topçubaşov, Feteli Han Hoyski, H. Cavid ve diğerleri bu alanda önemli rol oynamışlardır. Demek ki, milli siyasetimizin anlam ve değeri seleflerimizden bize hatıra kalmıştır. Mirzebala Memmedzade konu ile ilgili olarak, "Milli Azerbaycan Harekatı" adlı eserinde; "Yüzyıllar boyu devam eden Azerbaycan Devleti bize siyasi birlik hayatının yaşanmış olduğunu göstermektedir. Bu zengin siyasi geçmişle beraber Azerbaycan köklü bir edebiyata, maddi ve manevi bir kültüre sahiptir", diye yazmaktadır. Yine Elimerdanbey Topçubaşov'da: "Allah biz Türklere doğuştan doğal çalışmak yeteneği vermiş, Ruslar gayret ediyorlarki, bizim halkta olan bu yeteneği öldürsün. Bizi sefil hale getirsinler ki, biz köle vaziyetine düşelim ve zelil halk olalım", diye açıklamaktadır. Bu gibi görüşleri Memmed Seid Ordubadi, "Hayatım ve Ortamım" adlı eserinde Rusların yürüttüğü acımasız politikaları: "Biz Kafkaslılar, Rus milletinin darbeleri ve zulüm sisteminin gölgesinde yaşayıp, gönüllerinden geçenleri, ellerinden ve dillerinden geçenleri istediklerini bizlere uyguluyorlar. Bizlere çok zulüm ve insafsızlık etmişler. Temel insan haklarını ve hukukunu yok sayarak ve baskı altına alarak, bizim gerçek ve özel hayatımızı elimizden almışlardır"⁵.

Yeni fikirler aşıl原因, mezhekiçiliğin gelecek yolunu aydınlatan Molla Nasreddinciler bir köy veya bir kasabanın şahsında büyük bir vilayeti özetlemek, rast gelinmeyen kamil tip ve karakter yaratıyor, ilk bakışta göze çarpmayan ailenin geçim meselelerine içtimai anlam veriyorlardı. Azerbaycan eğitim ve pedagojik fikir tarihinin altın fonuna dahil olan güzel satirik mizahi şiir, felyeton, hikayeler de bundan sonra oluşturuldu.

Molla Nasreddinciler çok çeşitli alanlara ilgi gösteriyorlar ve çok bilinmezleri aydınlığa kavuşturuyorlardı. Üstü kapalı birçok konunun üstünü açıyor, birçok çirkin anlayışın yanlışlığını vurgu yapıyorlar ve "üfunetini" dünya'ya yayıyorlardı. Yalnız riyakar, yalancı din görevlilerinin değil, hakim sınıfın azgınlığını da tüm açıklığı ile halka gösteriyorlardı. Molla Nasreddinciler "zulüm ve sömürü celladlarını, halkın canına yapışmış, "sülük ", "mikrob", "çekirge", "haşarat" isimlendirerek"⁶ çarların, şahların, sultanların, hanların, beyler ve onların sadık hizmetkarlarının halkı "zorla, cebirle, zulümle itaat" altına aldıklarını dile getirirlerdi.

4 HACİBEYOV, Ü. 1985: **Seçilmiş Eserleri**. Bakü, Yazıcı, , s. 67.

5 ORDUBADİ, M. S. 2012: **Heyatım ve Mühitim** (Toplayanı, tertip edeni, çapa hazırlayanı ve ön sözün yazarı akademik İ.Habibbeyli). Acemi, s. 182.

6 PAŞAYEV, A. 2010: **Molla Nasreddin, Arkadaşlar, Düşmenleri**, Bakü. Çarşıoğlu, s. 22.

Rus Çarı'nın Azerbaycan halkına karşı yürüttüğü politikada ayrımcılık esas yer tutmaktaydı. 1905-1906 yıllarında Azerbaycan ve Tiflis'te gerçekleşen Ermeni-Müslüman çatışmasında bu açık bir şekilde hissedilmekteydi. Molla Nasreddinci M.S. Ordubadi, konu hakkında, "Kanlı Yıllar" adlı eserinde: "... suni ve çoktan beri her iki milletin arasına sokulmuş iğtişaş(kargaşalık) bombası patladı ve tüm Kafkas alemi bu bombanın şiddetinin etkisiyle birbirine düşürüldü, denilse daha doğru olur. Acaba, o patlayıcı madde gerçekten bomba imiş? Evet, bu bomba altısında (Şubat'ın 6'sın da - K.C.) meydana gelen Bakü trajedisinin tüm Kafkasya'ya yayılmasında etkili oldu. Yani buradan ateş açıldı"⁷, diye yazmaktadır. 1905 Baharında Gence'de "Difai" (gömülü eden) Partisi kuruldu. Parti, Ermeni terörüne karşı sert mücadele edeceğini, bunun yanında yerel idarecilerin ve güçlerin cezalandırılacağını beyan etmişti. Sonuçta, parti tarafından Şuşa'da Azerbaycan Türklerinin katliamında Ermenilere yardım eden ve sorumlu tutulan, Qolaşarov, Gence valisinin yardımcısı Kerşinski, Şuşa'da Rus askeri mahkemesinin prokuroru (savcısı) Lunyakin, Gence'nin Emniyet Müdürü Bannikov, Terter'in Emniyet Müdürü Telikinski'yi öldürdüler.

"Difai" Partisi'nin yaptığı bu işe Molla Nasraddinci, Ali Nazmi, "Keyfsiz" imzası ile "olan oldu, geçen geçti", diyerek, "Elveda" şiirinde ise yaşanan ağır irtica dönemini kaleme almıştır⁸.

Molla Nasraddincilerin çarizmi eleştirmesi bazen son derece keskin ve doğru anlam taşıyordu. Baskı ve sansür yıllarında ülkenin her tarafında darağaçlarının kurulduğu bir zamanda, "Molla Nasreddin" dergisi kendi öfkesini fazla gizleyemiyor, açık bir şekilde eleştiri yöntemine başlamıştır. Bu zamanda dergi, çarizmin elikanlı Başbakanı Stolipin'in cinayetlerini kendine has satirik bir eda ile gösteriyordu: "Nice idaremize kağıt yazıp soruşublar ki, Rusya'nın Başbakanı'na neden Stolipin diyorlar? Yani, Stolipin ne demektir?"

Cevap:

Bizim lügetimizde, Stolipin iki anlama gelir: biri şu ki, herkes komşunun tavuğunu çalarsa, darağacında asılsın. Malumdur ki, önce suçluyu meydana çıkarırlar masanın üstüne ve boğazına ipi geçirdikten sonra ayağının altından sandalyenin ipini çekerler, sandalye devrilince ve suçlu havada sallanmaya başlar. Bundan dolayı baş nazirin adı Stolipin'dir, yani masa ipi anlamındadır.

7 ORDUBADİ, M. S. 2012: 159.

8 "Molla Nasreddin" dergisi. 1908, №52.

İkinci anlam Lipindir. Lipin, japon dilinde delleye (berbere) diyorlar. Böyle mi etmek lazımdır ki, dumaya (meclise) toplanan sol fırkalar çok çığır-bağır sesi çıkarsalar, usta Lipin, usturayı çıkartarak ve avukatların sırtına hacamat yapacak ki, kanları fazlalık yaratmasın"⁹. C. Memmedguluzade diğer bir felyetonundai çar hükümetinin sol deputatlara(milletvekilleri) düşmanca tutumunu okuyucuya şöyle aktarmaktadır: "Stolipin cenabları "Mercanlı"dan bir kaç sert köpek götürerek, ayın 24'ünde açılan dumaya(meclise) gelen üyelerin monarşist fırkasından olmayanların üstüne bırakıp, kaptırsın"¹⁰.

"Molla Nasreddin" dergisi, Aras'ın bu aşırı hemvetenleri (hemşehrileri) gibi, Güneyde yaşayan Azerbaycan Türklerinin kaderini de siyasi-tarihi ve coğrafi açıdan kapsamlı, iri makyaslı, ciddi öneme sahip sosyal bir olay olarak kaleme almıştır. Bu anlamda "Molla Nasreddin" dergisi sadece Kafkas Türklerinin, daha çok da Kuzey Azerbaycan vatandaşlarının deyil, hem de Güney Azerbaycan Türklerinin yayın organı olmak görevini büyük sorumluluk ve şerefle yerine getirmiştir. Bakü'de, Karabağ'da, Nahçıvan'da olduğu gibi, Tebriz'de, Hoy'da ve Zencan'daki halk "Molla Nasreddin" i zaman-zaman alıp okumuş, yaymış ve müzakere etmiştir.

Molla Nasreddinciler, devrimci hareketin Türkiye ve İran'da da yayılmasına çalışıyordu. "Molla Nasreddin" dergisi ilk sayısından başlayarak, İran'da hüküm süren fanatizm ve cehalet karanlığına en keskin eleştiri ateşini yakıyor, Kaçar mutlakiyetini gazabla ifşa ediyordu. "Mehemmedeli şah ve putperestler" felyetonunda Mehemmedeli şahın Tebriz'deki cinayetleri ve ahlaksızlıkları işlenmiştir. Konu hakkında, "Millet Meclisi" adlı karikatürlerde yeni çalışmaya başlamış olan İran parlamentosuna karşı, şahın hazırlayacağı kast tecessüm etdirilmiştir.

"Mehemmedeli Şah", "Millet Meclisi", "Meclisin Dağılması", "Mehemmedeli Şahın Hitabesi" adlı karikatür ve felyetonlarda dergi, Mehemmedeli şahın inkılapçılara veya mücahidlere karşı aldığı önlemler ve fitnekarlıkları ifşa ederek, anayasa ve halk hakkında, onun yanlış ve sahte düşüncesini M. E. Sabir'in "İran Kurdu", başlıklı yazısında onun, "daha sanatsal, daha keskin, daha uzun ömürlü ve daha popüler"¹¹ olduğunu açıklıyordu.

9 "Molla Nasreddin" dergisi. 1907, №9.

10 "Molla Nasreddin" dergisi. 1907, №6.

11 CEFERZADE, E. 1989: **Sabir**, Bakü, Azərneşr, s. 139.

"Molla Nasreddin" dergisinde çıkan yazı ve karikatürlerde, Sultan Abdülhamit ve Mehemedeli şahı asla birbirinden ayırmıyordu. Derginin, 1907 yılı 33. sayısında yayınlanan ve Sultan Abdülhamit'in Avrupa konsoloslukları önünde maymun gibi oynadığını gösteren, "Genel Üste!..", adlı karikatür nedeniyle Ömer Faik Nemanzade, çar hükümeti tarafından hapse alınıp iki ay (araştırmacı Q.Memmedlinin yazdığına göre ise 9 gün)¹² hapsedilmiştir.

Molla Nasreddinciler (C.Memmedguluzade, Ö.F. Nemanzade, M.E. Sabir, E. Nezmi, M.S. Ordubadi, B. Abbaszade, E. Qemküsar, M. Möcüz ve b.) meşrute hareketini geniş açıklama ve müdafie etmiş, bu hususa seri yüz tutmuşlardır.

1909 yılının Nisan ayında Sultan Abdülhamid tahttan indirilirken, "Molla Nasreddin" yine "Telgraf haberleri"nde yazdığı gibi, "Avrupa müzeleri şimdiden bir kaç milyon frank teklif ediyorlar ki, Abdülhamit'in cesedini alıp "mumya" yapsınlar ve onu istibdat örneği olarak halka göstermekle milyonlar kazansınlar". Sonra, "Molla Nasreddin" ilave ederek: "Biz Avrupalılara öneriyoruz ki, biraz sabretseler, ikisinin (Abdülhamit ve Mehemedeli Şah kastediliyor– K.C.) cesedini birden getirirler, hem de yarı fiyata alırlar"¹³.

İkinci Abdülhamit (d.t.1842-ö.t.1918) - 1876-1909 yılları arasında Türkiye (Osmanlı) sultanı olmuştur. Liberal çevrelerin lideri Midhat Paşa'nın başkanlığında gerçekleştirilen saray darbesi sonucunda tahtan indirilmiştir. 1876 yılında anayasa ilan etse de, az sonra Mithat Paşa'yı sürgüne göndermiş, 1878'de ise parlamentoyu süresiz tatil ederek, müstebit bir yönetim kurduğundan, baskıcı bir hükümdar olarak adlandırılmıştır. Burjuva devriminin karşısını almak amacıyla Türkiye'yi emperyalist devletlerin yarı müstemlekesine çevirmişti. Rusya'da baş veren 1905 inkılabının veya isyanının etkisi ile Türkiye'de güçlenen demokratik hareket, 1908 yılında inkılapla sonuçlandı. Sultan Abdülhamit konstitusiyayı kurtarmak ve parlamentoyu açmak mecburiyetinde kaldı. 1909 yılında başarısız karşı inkılap denemesinden dolayı hapsedildi. 1912 yılına kadar Selanik'de ev hapsinde tutulmuş, Balkan Savaşı'nın başlaması ile olarak İstanbul'a geri getirilmiş ve ev hapsinde bulunduğu süreçte hayatını kaybetmiştir.

Tanınmış, romantik şair Hüseyin Cavit, Türkiye'de okuduğu yıllarda (1906-1909), Sultan Abdülhamit'in halkı boyunduruk altında

12 MEMMEDLİ, G. 2009: **Molla Nasreddin (Salname)**, Nahçıvan, Acemi, s. 130.

13 "Molla Nasreddin" dergisi. 1909, №17.

bulundurduğunu, zalim birisi olduğunu gözlemlemiş ve manevi dostu Kurbaneli Şerifzade'ye yazdığı mektuplarında, Türkiye'deki siyasi ve baskıcı ortamı anlatmıştı. K. Şerifzade'ye yönelik mektuplarında: Türkiye'de siyasi özgürlük, söz, fikir ve vicdan özgürlüğü amansızcasına baskı altında tutulmaktadır. Türkiye'de, "istiklale dair bir söz bile okunması ve konuşulması pek memnu olup, artacak mahaldır... Ecnebi postaları vasıtasıyla özgür ruhlu gazeteleri almaya engel oluyorlar... En ileri gelmiş okullar askeri ve tıp okullardır... Özgür ruhlu yazarların kitapları yasaktır... İstanbul'da çok büyük kıraathane ve kütüphaneler var, ama layıkıyla kitapları ve gazeteleri yoktur, çünkü her şey, münderacat ve basın yasaktır. Öyle anlaşıyor ki, dört-beş sene bundan önce Türkiye'de hür eserler varmış ve halk da böyle vahim surette sıkı tutulmazmış, özellikle Kütüphaneyi-Ümumiye-Osmaninin bir tarafında yedi-sekiz sandık kadar kitap vardır ki, beş sene bundan önce yasak ve memnu değilmiş, ama şimdi yasak olmuş..."¹⁴, diye yazmaktadır.

Ali Bey Hüseyinzade ise "intikat ediyoruz, intikat olunuruz" adlı mekalesinde, Sultan Abdülhamit dönemini gaddarlık ve "baştan başa atalet alemi" olarak adlandırmıştır. A. Hüseyinzade, Abdülhamid'in "anlamadığı bir şey varsa, o da yeni Türklerle barışmakla meşrutiyet ve kanuni esasının lüzumudur. Eğer ömrünün sonunda olsun... tüm günahlarını afv ettirip son nefesinde iman ile gitmek ve tarihte bir yeni nam bırakmak kendisine nasip ve müyesser olur"¹⁵, diye yazmaktadır.

"Molla Nasreddin" dergisinin sayfalarında Sultan Abdülhamit ve Mehemedeli şah maymun, öküz, domuz kiyafelerinde resm edilmiştir. Fakat onların resmi hangi kiyafetle tasvir olursa da bu "allahın hayvanları"nın ustaca çekilmiş karikatürleri "tam kendilerine benziyor", görenler hemen onları tanır. Ömer Faik Nemanzade hatıralarında, "Molla Nasreddin'de yer alan "fotoğrafların çoğu karikatür, yani uydurma, benzetme fotoğrafları değil, vakanın, kişinin, tiplerin kendisi, bayağı fotoğrafları idi", diye yazmaktadır. Dergide verilmiş Muzaferreddin Şah, Nasirülmülk ("Molla Nasreddin" dergisi, 1910, №41), Mehemedeli şah, ("Molla Nasreddin" dergisi, 1925, №18;), Abdülhamid şahla Mehemedeli şahın karşılaşması ("Molla Nasreddin" dergisi, 1925, №16) Sultan Abdülhamit, Samet Han, Rahim Han ("Molla Nasreddin" dergisi, 1925, №6) ve diğerlerinin karikatürleri kendilerine o kadar benzetilmiştir ki okuyucu bakınca, fotoğraflardan hangisinin kimi temsil ettiğini kolaylıkla tanıyordu.

14 HÜSEYİN, C. 2005: *Seçilmiş Eserleri*, V cilt, Bakü, Lider, s. 256.

15 HÜSEYİNZADE, A. 2007: *Seçilmiş Eserleri*, Bakü, Doğu-Batı, s. 254.

Mektupların birinde: "İstanbul - 29 Mart. Sokak ile giden zaman öksürmeyi Osmanlı hükümeti ahaliye yasakladı"¹⁶, talep açıktır. Bununla dergi o zaman Türkiye’de hüküm süren dayanılmaz teröre ve takiplere işaret ediyordu.

Görüldüğü gibi, İran’ın, Türkiye’nin sosyo-politik durumu, "Molla Nasreddin" dergisinin henüz birinci sayısında dikkat merkezinde bulunuyordu. İran şahlarının, ülkenin hayatı ile ilgilenmeyip, sık sık dış ülkelere keyf için seyahat etmeleri, halka verilecek hürriyetin boş bir şaya olduğu, nizami ordunun komik bir durumda bulunması, sanayi ve köy tarımının berbat durumu derginin numaralarında açık bir şekilde tasvir edilmiştir. "Molla Nasreddin’in mektuplarında: Tebriz- 30 Mart. Cemaate hürriyet müjdesi verildi: şöyle ki, serbazların, ciğercilik, kasapçılık ve dilencilik etmelerine devlet tarafından engel olunmayacaktır".

Özetle belirtmek isteriz ki, Molla Nasreddinciler her şeye rağmen sosyal-siyasi hayatın, pedagoji-psikolojik, edebi-kültürel hayatın gelişmesi için geniş imkanlar, insanların meişetinde, zihninde önemli dönüm noktası yaratmış, büyük idealler uğrunda mücadele yürütmüşlerdir.

KAYNAKLAR

- CEFERZADE, E. 1989: **Sabir**, Bakü.
 HACIBEYOV. Ü. 1985: **Seçilmiş Eserleri**, Bakü.
 HÜSEYİN, C. 2005: **Seçilmiş Eserleri**, V cilt, Bakü.
 HÜSEYİNZADE, A. 2007: **Seçilmiş Eserleri**, Bakü.
 MEMMEDLİ, G. 2009: **Molla Nasreddin (Salname)**, Nahçıvan.
 MEMMEDGULUZADE, C. 2004: **Eserleri**, IV cilt, Bakü.
 "Molla Nasreddin" dergisi. 1906, №1.
 "Molla Nasreddin" dergisi. 1907, №6.
 "Molla Nasreddin" dergisi. 1907, №9.
 "Molla Nasreddin" dergisi. 1907, №36.
 "Molla Nasreddin" dergisi. 1908, №52.
 "Molla Nasreddin" dergisi. 1909, №17.
 ORDUBADİ, M. S. 2012: **Heyatım ve Mühitim** (Toplayanı, tertip edeni, çapa hazırlayanı ve ön sözün yazarı akademik İ. Habıbbeyli), Acemi.
 PAŞAYEV, A. 2010: **Molla Nasreddin**: Arkadaşlar, Düşmanleri, Bakü.
 ŞAHTAHTILI, M. 2006: **Seçilmiş Eserleri** (Toplayanı, tertip edeni ve ön sözün yazarı akademik İsa Habıbbeyli). Bakü.

16 "Molla Nasreddin" dergisi. 1906, №1.